

*ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY***ИСТОРИЯТА НА БИБЛИОТЕКА „ЕМАНУИЛ ВАСКИДОВИЧ“
В ГРАД СВИЩОВ (ОТ ЧАСТНА СБИРКА
КЪМ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗИРАНА ПАМЕТ)****Дора Савова***Софийски университет „Свети Климент Охридски“**<https://doi.org/10.70300/GfJG5sx9igbjaqs9YlP>*

Резюме: В свищовското читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1856“, в специално обособена библиотека, носеща името „Емануил Васкидович“, се съхраняват над 200 тома от личната му библиотека. Те са част от 800-те тома, които той завещава на Първото българско читалище при неговото основаване. Сбирката има голямо езиково и тематично разнообразие. Съдържа значителен брой учебници, свидетелстващи за високото ниво на образованието на собственика си, както и придобити в по-късен период образци на гръцката книжна продукция. Книгите са учебни помагала, списания, религиозни трактати, научни трудове, речници и псалтики, христоматийни текстове, поезия и произведения на античните автори. Как този ценен книжен масив е запазен до наши дни благодарение на статута си на читалищна собственост, е темата на настоящата статия.

Ключови думи: Емануил Васкидович; библиотека; Свищов; читалище

В хранилището на ПБНЧ¹ „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1856“ – град Свищов, е запазена архивна книжна колекция, съдържаща над 200 от личните книги на възрожденския ни учител Емануил Васкидович (1795–1875). Те са около една четвърт от 800-те тома, които той дарява за създаването на първата българска читалищна библиотека в далечната 1856 г.

В съвременната библиотека „Емануил Васкидович“² към Свищовското читалище са запазени 334 заглавия в 500 книжни тела. От тях 176 заглавия в 232 тома са с ктиторски надписи от Емануил Васкидович, с негов печат или екслибриси, които позволяват да се установи принадлежността им към неговата лична библиотека. Запазени са и част от учебниците, използвани от Васкидович при преподаването му в Преображенското училище на град Свищов. В сбирката са съхранени ценни и редки старо-

печатни гръцки издания, ръкописни учебници, приписки и посвещения за и от самия Васкидович.

Фиг. 1. Книгите от библиотека „Емануил Васкидович“ се съхраняват в специален метален шкаф в хранилището на читалището. Повечето от тях имат нужда от спешна реставрация.

Приписките върху книгите ни дават възможност да надникнем в творческата „лаборатория“ на учителя. Съавтор на архимандрит Неофит Бозвели (1785–1848) в написването на „Славеноболгарское детеводство за малките деца“ (1835), а сам той автор на редица училищни помагала и учебници, Емануил Васкидович играе важна роля за развитието на българското образование и личната му библио-тека е значим и ценен извор за изследователите. Оцелелите книги на Емануил Васкидович, съхраня-вани в специално обособената в свищовското читалище библиотека с неговото име, са предимно на гръцки език. Няколкото френски, латински, италиански и турски граматики и речници създават представа за езиково многообразие на сбирката, но основният обем е представен от издания на гръцката възрожденска книжнина (фиг. 1).

Запазените български книги на Емануил Васкидович се съхраня-ват в Архивно-музейния отдел на читалището, в сбирката със старо-печатни български и църковно-славянски книги.

Притежаваните от свищовското читалище лични книги на учителя разкриват ценна информация относно преподаването му в местното елино-българско училище, но са значим извор и за гръцкото образование в балканските провинции на Османската империя в периода края на XVIII и началните години на XIX век. Училищата, в които той получава образованието си, са известни и реномирани за времето си, но поради тежката им историческа съдба изследванията относно ролята им не успяват да пресъздадат пълноценно методите на работа и пособията, които са

използвали преподавателите в тях. Гимназията на остров Хиос например е разрушена от османската армия и нередовната турска войска (1822), като сградата е изгорена до основи, а при последвалото разорение на острова загиват повечето от преподавателите ѝ. За обучението в гръцките училища в Мелник информацията също е фрагментирана и оскъдна. В този смисъл оцелелите лични учебници на Емануил Васкидович добавят ценни сведения за учебните методи и пособия, използвани в училищата, в които е учил, както и за усвоените умения, които той по-късно пренася в българските училища.

Библиотека „Емануил Васкидович“ към свищовското читалище е позната на изследователите.³ Съдържанието ѝ е коментирано в сборниците на читалището⁴ и в двете монографии за делото на Емануил Васкидович⁵, анализирана е като значим извор за еманципацията на българското общество посредством гръцката книжнина.⁶ По инвентарния списък на Цветан Радославов са написани статии за тематичното ѝ съдържание⁷, а някои от произведенията са нещо коментирани след теренна работа с тях.⁸

Библиотеката за обществено ползване е създадена при самото основаване на читалището. Приема се, че свищовското читалище е първото, открито на българска земя. Организирано е на 30 януари 1856 г.⁹ в къщата на Димитър Начович¹⁰ (неизв.) от учителя Емануил Васкидович, учителя Георги Владикин (неизв. – ок. 60-те години на XIX век) и Христати Филчов (1820–1892), като първоначално започва да функционира като библиотека с читалня и музей. Създадено е в деня¹¹, в който всяка година е празнувало Преображенското училище в Горната махала. Функциите му са многостранни, а програмата – амбициозна. Грижата на организаторите и ръководството на читалището да популяризират дейността си, позволява да бъде проследена съдбата на неговата библиотека до днешни дни.

Още в началните години на съществуването си читалището се сдобива с разнообразни издания и непрекъснато попълва сбирката си. Според учителя Васил Манчев (1832–1906) – един от най-дейните читалищни отговорници, още в края на 1856 г. книжният фонд към библиотеката наброява над 2000 книги (Gunev 1972, 49). За попълването на читалищната библиотека активно се грижат множество свищовски граждани. Постепенно тя става притежателка на всички български издания до момента. Още в първата година на съществуването си читалището успява да поддържа абонамент за 30 български, руски, сръбски, френски, немски, румънски, гръцки и турски вестници и списания. Първоначално библиотеката и читалнята към нея се помещават в сградата на Преображенското училище (Dzhambazki 1959, 15), като за реда в читалището и опазването на фонда – книги, ръкописи и вестници, отговаря Емануил Васкидович¹², но по неизвестни причини много скоро той е отстранен.

След приключването на преподавателската му дейност (1865) и последвалото отдалечаване на Емануил Васкидович от Преображенското училище книгите му имат вече своя собствена съдба. Наличната информа-

ция къде и как са съхранявани, е невинаги последователна и ясна, но все пак съществува. Като важна и неделима част от читалището, на библиотеката е отделено достатъчно внимание, за да позволи реконструирането на съдбата ѝ следващите години.

Въпреки че Емануил Васкидович е отстранен от ръководството на читалището, книгите му продължават да бъдат на разположение на гражданите, а като се има предвид, че читалището и училището се намират в една и съща сграда, учителят вероятно е имал възможност да контролира достъпа до тях. Примерът му – да отстъпи личната си библиотека в полза на обществото, е последван от много негови съграждани, които подаряват книгите от частните си библиотеки за читалищната сбирка. Крупните търговци Цвятко Радославов (1820–1880) и Христаки Филчов са първите, които възприемат тази идея и даряват библиотеките си на читалището. Приписките и посвещенията по книгите свидетелстват за широкия отзвук на тази практика сред свищовското общество.

Поел ръководството на читалището, учителят Васил Манчев развива много активна дейност по събиране на книжнина и популяризиране на начинанието. Освен да води сметките на читалището, той се заема и с амбициозната задача да привлече съмишленици на делото си от Букурещ, Одеса, Москва, Виена, Цариград и Белград. Две стаи от Преображенското училище са отделени за читалище, писалище и библиотека (Manchev 1982, 47), събрани са значителни парични суми, църковни и светски книги, абонаменти за най-значимите чуждестранни вестници.

Една от най-съществените дейности на читалището е да осигури на гражданите достъп до възможно най-голям брой вестници и списания, както и най-съвременните издания на български език. В своите спомени Васил Манчев споменава (Manchev 1982, 53), че читалището е абонирано за 24 вестника, „дохождащи на разни езици“. Преображенското училище събира всички будни българи в читалнята си: „Гражданите имаха случай да се събират в читалището, което беше в сегашното Преображенско училище. Вечер зимно време се събираха до късно и четяха вестници и разни книги. Държаха се заседанията редовно по читалищните нужди“ (Manchev 1982, 53).

Активната дейност на Манчев е увенчана с голям успех. Освен парични средства, той успява да събере „почти всички книги и вестници, издадени дотогава на български език“, чуждоезични и старопечатни книги, като ръкописите на пергамент са 30 на брой, а 50 са на хартия. През есента и зимата на 1856 г. библиотеката на читалището вече притежава около 2000 тома. Получават се около 30 български, руски, сръбски, френски, немски, румънски, гръцки и турски вестници, някои от които са подарени, а други са с абонамент, заплащан от читалището.

Когато през 1865 г. Емануил Васкидович окончателно се оттегля от учителското поприще поради напредналата си възраст и разклатеното си здраве, книгите от личната му библиотека, заедно с останалата собственост

на читалището, се съхраняват в отделените за целта помещения на Преображенското училище. През следващата 1866 г. Васил Манчев е заточен от Мидхат паша в Ангора (Manchev 1982, 100).¹³ Ръководството на читалищната дейност се поема от Димитър Шишманов (ок. 1830–1875).

От съхранените протоколи на читалищните заседания можем да извлечем някои косвени данни за съдбата на библиотеката. На 5 юни 1869 г. например настоятелството решава читалището да се помещава временно в една стая на Преображенското училище.¹⁴ От гореспоменатото можем да направим извод, че в предходните години библиотечният фонд на читалището не е бил достъпен за гражданите и се е съхранявал, без да функционира като обществена библиотека. Престарял и болен, Емануил Васкидович най-вероятно вече не е използвал книгите си дори за учебна дейност и те остават на съхранение в помещенията на училището.

Междувременно интересите на свищовската интелигенция към гръцките издания отдавна са охладнели. Използвани единствено като подходящи за изучаването на гръцки език, книгите на Емануил Васкидович вече не са актуални. За това красноречиво говори следната публикация в дописка до вестник „Турция“. В бр. 21 от 10 юли 1871 г. са поместени, от неуточнен за момента дописник на вестника, следните коментари за библиотеката:

„В читалището има доста книги, но всички почти са вехти и латински. Нови книги има твърде малко. Мене ми се струва, че читалищата ни не трябва само да събират книги, но и да ги отбират. Добре е да имаме Платона, Ксенофонта, Тукидида, Цицерона и др., но още по-добре е да имаме новите книги таквизи, които ще ни научат, как стои днес света и що правят хората за доброто си. Старите книги не са храна за днешното време... В долното читалище няма много книги; там се ползват само вестници“.¹⁵

На 13 юни 1871 г. е свикано общо събрание, като уставът на читалището е допълнен.¹⁶ От протоколните записи се разбира, че се образува читалищен клон в Долната махала на града, който се управлява също от читалищно настоятелство със състав от десет членове. За нуждите му се предвижда да се купува по един брой от всеки български вестник и всяко списание, а чуждестранните, които получава главното читалище, след като се прочетат за два-три дни, да се изпращат на долния клон и да се връщат обратно, за да бъдат запазени в библиотеката. От текста на протокола личи ясно, че библиотека има само в горния клон на читалището.

За да могат гражданите да си избират книги, е направен препис на каталога – по един за всеки читалищен клон. Вероятно запазеният до днес каталог на наличните книги е един от тях.¹⁷

Читалищните книги са описани в списъци, изготвени по езиков признак. Заглавията са изписани на оригиналния език на изданието, без превод, с различен почерк за всеки от езиците. Листовите са разчертани на шест графи, които съдържат, както следва: брой книжни тела от заглавие, пореден номер в списъка, заглавието, придружено с името на автора,

добавено в скоби в същата графа, град на печатане на книгата, година на издаване, а последната графа съдържа имената на дарителя. За голяма част от книгите тази информация липсва. Списъците имат самостоятелна номерация и са подредени в следната поредност: първи са тези на български език, следват сръбските книги, последвани от книгите на руски, френски, немски и гръцки език. Написани са в края на тетрадката, като е оставено място към всеки от тях за евентуално дописване на приходящи заглавия.

Броят на зачислените книги показва, че в момента на изготвянето на списъците вече има много липсващи. Дори първичният фонд, създаден при основаването на читалището, е с по-внушителен обем. Ползвайки данните единствено от тази изворова база, изследователите правят неточни изчисления относно обема и съдържанието на читалищната, но и на личната, на Емануил Васкидович, библиотека (Aleksieva 1992, Stoyanov 1979).

Според каталога за 1871 г. библиотеката съдържа: български книги – 275 заглавия¹⁸, сръбски книги – 93¹⁹, руски книги – 100²⁰, френски книги – 92²¹, немски книги – 51²², гръцки книги – 398.²³

Най-големи загуби библиотечният фонд и имуществото на читалището претърпяват в годините на Освободителната война (1877–1878). Според спомените на учителя книгите са преместени в помещение на Преображенското девическо училище. Откъслечни сведения за създаването на Девическото училище в свищовската Средна махала намираме в труда на Стефан Ганчев (Ganchev 1929, 129). Училището отваря врати още през 1848 г., а през 1871 г. Църковната градска община решава да се обучат с нейни средства шест девойки за учителки в девическите училища (Ganchev 1929, 129), което свидетелства за нарасналия интерес на свищовлии към образованието на девойките. И така, за нуждите на града, през 1873 г. женското дружество „Съгласие“ поема инициативата за построяване на самостоятелно здание за девическо училище до Преображенската църква, на място, подарено от г-жа Еленка К. Аврамова (1861–1901).²⁴

В сградата функционира Девическото училище за момичетата от махалите „Св. Димитър“ и „Св. Преображение“. Според доц. Юлия Николова преди построяването му Девическото училище се намира в една и съща сграда с Главното мъжко училище на Средната махала – бивша Горна, Гръцка или Преображенска махала (Nikolova 2006, 64).

По време на Освободителната война (1877–1878) библиотеката е преместена от помещенията, които се използват за съхранението ѝ в Преображенското училище, в новопостроената сграда на Девическото. Това е първото засвидетелствано преместване на книгите от личната библиотека на Емануил Васкидович.

След Освобождението първите стъпки за възобновяване на читалищната дейност се предприемат от т.нар. „ученолюбиви дружества“. Те поемат традициите на старото читалище. От едно съобщение на свищовския ученически вестник „Лъв“ (Dzhonov 1958, 56) се разбира, че през 1881 г. в

Свищов функционира ученолюбивото дружество „Плод“. Основано през 1873 г. от Петър Ангелов²⁵ (1829–1886), Д. Шишманов и Ст. И. Попов (1840–1893), дружеството има за цел да разпространява четенето на книги, да подпомага бедни ученици и в него да се изнасят сказки. То поема съхраняването на читалищната библиотека, но не успява да развие значителна дейност. Дружеството функционира само през 1881 г. През следващата, 1882 г., в отговор на настъпателната протестантска пропаганда, която активно си пробива път в градските среди, свищовлии организират дружество „Свищовска учителска дружба“, което също има посредствен успех.

Тези сдружения остават с ограничен обществен отзвук, а дейността им се развива единствено в тесните учителски среди. С по-сериозно намерение да възобнови читалището в предишния му вид, е основаното през 1884 г. дружество „Цвят“. Благодарение на спомените на Йордан В. Николов (Nikolov 1931, 191–201), публикувани в юбилейния сборник на читалището, създаден по случай 75-годишнината от неговото основаване, имаме възможността да проследим съдбата на читалищната библиотека в годините непосредствено след Освобождението.

В разгара на Руско-турската война (1877–1878) училищните сгради, дори и църквата „Св. Пророк Илия“, се използват за болници. За нуждите на новосъздадените институции на младата българска държава повечето изявени учители са привлечени в столицата. Петър Ангелов, Васил Манчев, Стефан Попов и др. са призовани в столицата за нуждите на министерствата. В свищовските училища се редуват млади учители, които не се задържат за дълго в града. Поради липса на подходящо ръководство читалището остава затворено. През 1884 г. няколко добре образовани млади хора решават да възобновят читалищната дейност в града. Събранията им се осъществяват в Девическото училище „Миланович“ към църквата „Св. Троица“, чиято сграда изгаря малко по-късно (Nikolov 1931, 192).

Според изследването на Боян Джонов (Dzhonov 1956, 59) организаторите му си поставят за цел да издирят „имота“ на старото читалище, но не притежават нужния опит и така в продължение на осем години след Освобождението читалищната дейност все още не е възобновена, а библиотеката на читалището не е достъпна за ползване от гражданите. Както може да се очаква, нуждите на младите хора са насочени към организирането на място за срещи и беседи, осигуряването на вестници, списания и книги, които са на злободневни теми, практически насочени, актуални и най-вече на български език. Книгите на старото читалище отдавна са просто реликви от миналото и не са във фокуса на тези младежки инициативи.

Успех с организирането на оцелелите книги на старото читалище за пръв път има Славянското ученолюбиво дружество „Св. св. Кирил и Методий“. То е създадено на 22 декември 1885 г. от група младежи в килията при църквата „Св. св. Кирил и Методий“ (Mushmova 1956, 196). Главен

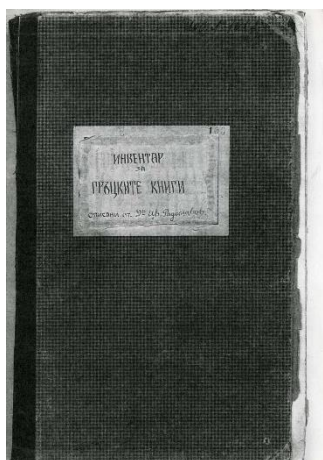
инициатор е синът на свещеника Милан Димов (Nikolova 2018, 290) – Георги Димов (1856 – ок. 1930) (Nikolova 2018). Първоначално читалището се помещава в една килия при църквата, впоследствие – в едно дюкянче срещу църквата, и по-късно, когато нарастват възможностите му, се премества в центъра на града, в зданието на Милинтер²⁶ до Народната банка. В последствие функционира в Павурджиевото здание²⁷, на долния етаж, сега клон на Народната банка (Nikolov 1931, 195), и накрая – в данъчната сграда под пощата.

В учредителния акт на новото ученолюбиво дружество не се говори за възобновяване на старото читалище, а за съставяне на дружество. От по-късните протоколи според изследователите (Dzhonov 1956, 63) става видно, че дружеството се е смятало за възобновител и наследник на старото читалище. Изглежда, че то не успява да получи капитала на старото читалище, паричните суми на което са останали у тогавашния секретар Теофан Ив. Панев²⁸ (неизв.). Но голям успех за новата организация е, че успява да се сдобие с оцелялата част от читалищния библиотечен фонд (Dzhonov 1956, 63). Вследствие на тези усилия библиотечната дейност в Свищов бива възобновена. Цялото внимание на настоятелството е насочено към обогатяването на библиотеката, която е смятана за основно звено на читалищната дейност (Mushmova 1956, 197). Още при създаването на дружеството се обособява малка читалня, доста скромна, а членовете носят по няколко книги от личните си библиотеки. Назначени са отговорници, които да следят за реда и да се грижат за чистотата на книгите. Ръководните дейци успяват да закупят нови книги, като от заглавията се вижда, че са български издания, сред най-актуалните за времето си. С преместването на читалището в Милтеновото здание се започват издирването и прибирането на книгите от библиотеката на старото читалище и се полагат грижи за тяхното съхранение.

През 1894 г. в Свищов се създава още едно дружество – „Просвещение“. В средите на успоредно действащите свищовски дружества се заражда напрежение поради възникнала конкуренция и лично съревнование между техните членове. Дейностите на дружествата се умножават – изнасят се театрални постановки, организират се семейни и литературни вечеринки. Поради засиления интерес към новосъздаденото дружество последва период на упадък за дружество „Св. св. Кирил и Методий“. От година на година финансовото му състояние се влошава, вследствие на което през 1907 г. то няма средства да плати наема на помещението, и фактически престава да функционира. Така се стига до следната ситуация – когато през 1908 г. се решава сливането на дружества „Св. св. Кирил и Методий“, „Просвещение“ и „Еленка и Кирил Д. Аврамови“, няма кой да предаде библиотеката и инвентара му, а всички книги и други вещи, натоварени на кола, са „докарани и изгърсени в новото театрално помещение“, където вече е настанено дружество „Просвещение“. Книгите и вещите са стоварени без опис и без някой да ги предаде. Въпреки лошото съхранение на книжния

фонд библиотеката отваря врати. Книгите на Емануил Васкидович, без наличен опис, не са годни за обществено ползване. От архивните материали, публикувани в годишниците на читалището (Chemshirov 1931; Kazanski 1958), става ясно, че след Освобождението книгите на Емануил Васкидович, принадлежащи вече на библиотеката, носеща неговото име, заедно с останалите дарени през годините гръцки книги, са съхранени като музейна сбирка и не са достъпни за четене. Новите български книги се ползват на място, но се заемат и извън читалнята, а старопечатните са пазени като музейни експонати.

През 1908 г. двете ученолюбиви дружества – „Св. св. Кирил и Методий“ и „Просвещение“, се обединяват в единно градско читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“. При построяването на новата читалищна сграда книжният фонд е пренесен в нея, където се намира и до днес. През 1930 г. д-р Цветан Радославов²⁹ (1863–1931) изготвя инвентарен опис на библиотека „Емануил Васкидович“, който е ползван и до днес (фиг. 1, 2).

Фиг. 2, 3. Инвентарната книга на библиотека „Емануил Васкидович“ – корица и първа страница от списъка на книгите. Съхранява се в ПБНЧ „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1956“ – град Свищов.

Съдържанието на библиотеката не е разкрито за изследователите и до днес. За нуждите на дисертационния ми труд съм изготвила каталог на книгите на Емануил Васкидович, с кратко описание на заглавията, придружени с превод на български език, както и индексите на утвърдени гръцки каталози. Публикуването му предстои.

Личната библиотека на Емануил Васкидович е ценен архивен източник за историята на читалищното и просветното дело на град Свищов, но също би могла да бъде предмет на изследвания на гръцкото просветно дело и развитието на педагогиката в периода на Гръцкото просвещение, на

разпространението на идеите му и неговия отзвук извън ареала на прякото му предназначение. Други аспекти на изследвания на запазените книги са развитието на гръцкото книгопечатане през XVIII и XIX век, както и картографирането на разпространението на гръцката книжовна продукция във времето и пространството. Колекцията заслужава самостоятелно научно изследване, като поставянето ѝ в правилни рамки и осмислянето на значението ѝ изискват множество и прецизни интердисциплинарни подходи, а неоспоримо предизвикателство е и необходимостта от отлично познаване на гръцкия език, използван през епохата на националното ни Възраждане.

Благодарности

Благодаря на ББИА и редакционната колегия на списание „Издател“ за доверието и високото отличие – наградата „Проф. дфн. Ани Гергова“ за 2025 г. в областта на история на книгата. Текстът на статията ми е съставен въз основа на материали от докторската ми дисертация към катедра „История на България“ в Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Във връзка с това бих искала да благодаря на научния ми ръководител проф. д-р Пламен Митев за вложените усилия и подкрепа. Специални благодарности дължа и на доц. Юлия Николова, която обърна вниманието на академичната общност към запазените книги на Емануил Васкидович в свищовското читалище и към нуждата те да бъдат обект на по-задълбочено изследване. Отправлям топли благодарности и към проф. Стойна Пороманска, която ме насочи и насърчи да се заема с тази интересна и благодатна тема.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Първо българско народно читалище Свищов „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1856“.
- ² Библиотека „Емануил Васкидович“ е част от архивния отдел на свищовското читалище. Книгите са със статут на редки и ценни старопечатни книги и се ползват само за научни цели в читалня.
- ³ АЛЕКСИЕВА, А., 1992. Лични сбирки от гръцки книги в българските земи през Възраждането. В: *Studia balkanica*, год. XXI, 169–187; СТОЯНОВ, М., 1979. *Стари гръцки книги в България*. София, Издание на Народната библиотека; МЕТОДИЕВА, М. Класическата библиотека на някои образовани българи през XIX век. *Историческо бъдеще*, год. XXII, № 1–2, 136–150. ISSN 1311-0144.
- ⁴ ЧЕМШИРОВ, Б., 1931. *Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов (1856–1931)*. Свищов: Издание на читалището; КАЗАНСКИ, Р., 1958. *Сто години народно читалище – Свищов. Юбилеен сборник 1856–1956 г.* Свищов: Народно читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“.
- ⁵ ГУНЕВ, И., 1988. *Емануил Васкидович и неговото славянобългарско светско училище*. София: Издателство на Отечествения фронт. ПАРАПУНСКИ, Й., 2015. *Емануил Васкидович – първият светски учител в България*. Свищов.
- ⁶ ДАНОВА, Н., 1993. Неофит Бозвели и Гръцкото просвещение. В: ДИМОВ, Г., ТАРИНСКА, С. *Неофит Бозвели и българската литература*, 24–45. София: Издателство на БАН.

- ⁷ НИХОРИТИС, К., 2016. Каталогът на доктор Цветан Радославов на гръцките книги в библиотеката на Емануил Васкидович. В: *Светът е слово, словото е свят*. 125–134. Благоевград: Издателство на Югозападен университет „Неофит Рилски“; САВОВА, Д., 2019. Гръцките книги в библиотеката на Емануил Васкидович. *Проглас*, год. XXVIII, № 2, 176–182. ISSN 2367-8585. DOI: <https://doi.org/10.54664/YAMR8567>
- ⁸ КРЪСТЕНОВ, Т., 1978. Книги на сърбохърватски език в библиотеката на българския просветител Емануил Васкидович и на свищовското читалище преди 1877 година. В: *Зборник за славистику*, № 14, 145–161. Матица Српска, Белград; ГУНЕВ, И., 2003. Как се създаде и разви първата читалищна библиотека в България. В: МЛАДЕНОВА, М. *История на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век*. 97–105. София: УИ „Св. Климент Охридски“. ISBN 954-07-1831-7; МАРИНОВА, Е., 2019. Глаголните категории в двете гръцки граматик на Емануил Васкидович. *Език и литература*, год. LXI, № 3–4, 169–186. ISSN 0324-1270; КОЛЕВА, М., СПАСОВА, В., 2016. Книжовното присъствие на Емануил Васкидович в библиотеката на ПНЧБ „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1856“ – Свищов. *Библиотека*, год. XXIII, № 2, 47–56. ISSN 0861-847X
- ⁹ НБКМ, БИА, кол. 25, а. е. 136, л. 59–60.
- ¹⁰ Димитър Начович е виден свищовски търговец. Роден е около 1812 г. Предполага се, че е бил ученик на Неофит Бозвели и Емануил Васкидович (Dzhambazki 1956, 7–8; Hristov 1931, 111).
- ¹¹ Денят, в който Православната църква почита паметта на Светите Три Светители, покровителите на богословието, е избран от Емануил Васкидович за патронен празник на основаното от него училище.
- ¹² НБКМ – БИА, I Б 1882.
- ¹³ В мемоарите си Васил Манчев подробно описва отношенията си с Мидхат паша. Заточен е от него заради подозрения за участие в бунтовна дейност по време на преминаването на четата на Филип Тотю (1867). Писани в края на живота му, неговите спомени понякога имат грешно датиране на събитията.
- ¹⁴ НБКМ – БИА, кол. 25, а. е. 158, л. 17.
- ¹⁵ *ТУРЦИЯ*, VI, бр. 21, 10.VII.1871
- ¹⁶ *ТУРЦИЯ*, VI, бр. 21, 10.VII.1871
- ¹⁷ НБКМ – БИА, кол. 25, а. е. 146.
- ¹⁸ НБКМ – БИА, кол. 25, а. е. 146, л. 3–66.
- ¹⁹ НБКМ – БИА, кол. 25, а. е. 146, л. 17–18.
- ²⁰ НБКМ – БИА, кол. 25, а. е. 146, л. 26–28.
- ²¹ НБКМ – БИА, кол. 25, а. е. 146, л. 40–416.
- ²² НБКМ – БИА, кол. 25, а. е. 146, л. 546–55.ю
- ²³ НБКМ – БИА, кол. 25, а. е. 146, л. 686–746.
- ²⁴ Еленка Димитрова Аврамова е дъщеря на търговеца Димитър Каранчев и съпруга на Кирил Д. Аврамов. Двамата съпрузи са видни дарители. След смъртта на съпругата си Кирил Аврамов оставя на свищовската градска община 200 000 златни лева за построяване на сграда за театър и читалище (Nikolova 2018, 238).
- ²⁵ Изявен свищовски гражданин – Петър Ангелов учи в Киев със средства на съгражданите си. През 1871 г. е избран и за представител на църковния събор в Цариград. Депутат е в Учредителното народно събрание (1879). Преподавател и директор в Софийската класическа гимназия (1880–1886).
- ²⁶ Милинчев, Петър Илиев (неизв.) Роден в Свищов. В неговата къща през 1887 г. се премества читалището на дружество „Св. св. Кирил и Методий“ (Nikolova 2018, 337).

- ²⁷ Вероятно авторът има предвид дома на богатия свищовски търговец Димо Н. Павурджиев (неизв.), в който през 1893 г. се настанява читалището на ученолюбивото сдружение „Св. св. Кирил и Методий“ и остава там до сливането си с дружество „Просвещение“ през 1900 г. Това е и сградата, в която се е помещавала Народната банка (Nikolova 2018, 363).
- ²⁸ Теофан Панев е секретар на читалището в годините около Освобождението. Той предава запазилото се материално имущество на читалището на дружество „Св. св. Кирил и Методий“. Народен представител в III Велико народно събрание, 1886 г. (Nikolova 2018, 364).
- ²⁹ Роден в Свищов, д-р Цветан Радославов (Хаджиденков) е близък приятел на Алеко Константинов и ученик на Янко Мустаков. Името му се свързва преди всичко с песента, станала първооснова на националния химн („Мила родино“, известна и като „Горда Стара планина“). Защиства докторска теза по философия в Лайпциг. Изключително ерудирана личност, той е учител в Габровската гимназия (1888) и в София. Съдейства на Иван Шишманов при откриването в София на Музикалното училище и на театър „Сълза и смях“.

ЛИТЕРАТУРА

- АЛЕКСИЕВА, А., 1992. Лични сборки от гръцки книги в българските земи през Възраждането. *Studia Balcanica*, год. XXI, № 1, 169–187. ISBN 9 786191 761432.
- ГАНЧЕВ, С., 1996. *Свищов*. (Фототипно издание). Издателство на Международна фондация „Алеко Константинов“.
- ГУНЕВ, И., 1972. Как се създаде и разви първата читалищна библиотека в България. *Библиотекар*, год. XIX, № 7–8, 47–51. ISSN 0204-7438.
- ДЖАМБАЗКИ, Х., 1958. Основаване на първото българско читалище. В: КАЗАНСКИ, Р. *Сто години народно читалище Свищов. Юбилеен сборник 1856–1956 г.* 1–55. Свищов.
- ДЖОНОВ, Б., 1956. Развитие на читалищното дело в Свищов от освобождението до 1944 година. В: КАЗАНСКИ, Р. *Сто години народно читалище Свищов. Юбилеен сборник 1856–1956 г.* 55–86.
- МАНЧЕВ, В., 1982. *Спомени, дописки, писма*. София: Издателство на ОФ, 180.
- МУШАНОВА-ГЕОРГИЕВА, Ф., АЛАМАНОВА-СПАСОВА, Ж., 1958. Библиотечна и издателска дейност на свищовското читалище от основаването му до 1944 г. В: КАЗАНСКИ, Р. *Сто години народно читалище – Свищов. Юбилеен сборник 1856–1956 г.* 187–228.
- НИКОЛОВА, Ю., 2006. *Достойно естъ*. София: Иврай. ISBN 978-954-9388-121.
- СТОЯНОВ, М. *Стари гръцки книги в България*. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“.
- ХРИСТОВ, Г., 1931. Читалищни дейци преди освобождението. В: ЧЕМШИРОВ, Б. *Юбилеен сборник на читалището „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов (1856–1931)*. 110–136. Свищов: Ч-ще Еленка и Кирил Д. Аврамови.

REFERENCES

- ALEKSIEVA, A., 1992. Lichni sbirki ot gratski knigi v balgarskite zemi prez Vazrazhdaneto. *Studia Balcanica*, god. XXI, № 1, 169–187.
- GANCHEV, S., 1929. *Svishtov*. (Fototipno izdanie). Svishtov: Izdatelstvo na Mezhdunarodna fondatsiya Aleko Konstantinov.
- GUNEV, I., 1972. Kak se sazdade i razvi parvata chitalishtna biblioteka v Balgariya. *Bibliotekar*, god. XIX, № 7–8, 47–51. ISSN 0204-7438.

- DZHAMBAZKI, H., 1958. Osnovavane na parvoto balgarsko chitalishte. V: KAZANSKI, R. *Sto godini narodno chitalishte Svishtov. Yubileen sbornik 1856–1956 g.* 1–55. Svishtov.
- DZHONOV, B., 1956. Razvitie na chitalishtnoto delo v Svishtov ot osvobozhdenieto do 1944 godina. V: KAZANSKI, R. *Sto godini narodno chitalishte Svishtov. Yubileen sbornik 1856–1956 g.* 55–86.
- MANCHEV, V., 1982. Spomeni, dopiski, pisma. Sofia: Izdatelstvo na OF, 180.
- MUSHANOVA-GEORGIEVA, F., ALAMANOVA-SPASOVA, Zh., 1958. Bibliotechna i izdatelska deyatnost na svishtovskoto chitalishte ot osnovavaneto mu do 1944 g. V: KAZANSKI, R. *Sto godini narodno chitalishte – Svishtov. Yubileen sbornik 1856–1956 g.* 187–228. Svishtov.
- NIKOLOVA, Yu., 2018. *Dostoyno estă*. Sofia: Ivrai. ISBN 978-954-9388-12-1.
- STOYANOV, M. *Stari gratski knigi v Balgariya*. Sofia: Narodna biblioteka „Kiril i Metodiy“.
- HRISTOV, G., 1931. Chitalishtni deytisi predi osvobozhdenieto. V: CHEMSHIROV, B. *Yubileen sbornik na chitalishteto „Elenka i Kiril D. Avramovi“ v gr. Svishtov (1856–1931)*, 110–136. Svishtov: Ch-shte Elenka i Kiril D. Avramovi.

THE HISTORY OF THE “EMANUIL VASKIDOVICH” LIBRARY IN THE TOWN OF SVISHTOV (FROM A PRIVATE COLLECTION TO INSTITUTIONALIZED MEMORY)

Abstract: *At the “Elenka and Kiril D. Avramovi – 1856” Community Centre (Chitalishte) in Svishtov, approximately 200 volumes from the personal library of Emanuil Vaskidovich are preserved in a specially designated section named after him. These volumes are part of the 800 titles he bequeathed to the First Bulgarian Community Centre upon its founding. The collection is marked by great linguistic and thematic diversity. It contains a significant number of textbooks, attesting to the high educational level of its owner, as well as later acquisitions representing examples of Greek book publishing. The books include educational aids, periodicals, religious treatises, scientific works, dictionaries and psalters, chrestomathy texts, poetry, and works by classical authors. The present article explores how this valuable literary corpus has been preserved to this day thanks to its status as property of the community centre.*

Keywords: *Emanuil Vaskidovich; library; Svishtov; community centre (chitalishte)*

PhD student Dora Savova
Sofia University St. Kliment Ohridski
Faculty of History
15 Tsar Osloboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
ORCID: 0009-0003-3552-156X
Email: dora.savova@abv.bg